

Het laatste hoofdstuk laat zien welke sporen in Lisse nog herinneren aan de familie Six. Dat zijn er nog aardig wat: het hofje dat uit de nalatenschap van de laatste Pieter Six en zijn echtgenote is gebouwd, een aantal afgezande gebieden en de bijbehorende zanderijvaarten. De 'hofstede' en andere huizen die aan de familie hebben toebehoord, zijn verdwenen maar de plekken zijn vaak nog bebouwd en terug te vinden. Al met al laat *Six in Lisse* zien wat plaatselijke geschiedschrijving vermag. De resultaten van het onderzoek zijn van bovenlokaal belang en verdienen een grote lezerskring.

Hans Renes

Valentijn Paquay, *De Sint Nicolai Broederschap in Arnhem. Gasthuis, preuven en passende hulp sinds 1351*. Johan Carel Bierens de Haan (red.) (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2021). 511 p. ISBN 9789087049034.

DOI: 10.52024/tseg.11554

Deze geschiedenis van een eerbiedwaardige Arnhemse instelling is een bewerkte heruitgave van een gedenkboek, dat een kwart eeuw geleden door dezelfde auteur in opdracht van de Sint Nicolai Broederschap is geschreven. Het in 1993 verschenen boek is indertijd in eigen beheer uitgegeven en verkocht, dan wel als relatiegeschenk uitgedeeld. Toen het einde van de voorraad in zicht kwam, besloot de Broederschap tot een geactualiseerde heruitgave. Het oude boek werd gescand en door oudste broeder Johan Carel Bierens de Haan gecontroleerd en geredigeerd. Valentijn Paquay heeft aanvullende hoofdstukken geschreven over de meest recente periode en aanvullende informatie en nieuwe inzichten over de periode vóór 1993 verwerkt in kaderteksten. Ook zijn nieuwe foto's gemaakt en is additioneel beeldmateriaal gezocht door een beeldredacteur. Door het boek nu niet in eigen beheer uit te geven, maar dit over te laten aan een bekende uitgever van historische literatuur, wordt een veel groter publiek bereikt, zowel onder professionele historici als onder breder geïnteresseerden. De nieuwe editie is aanzienlijk omvangrijker dan de vorige, mede door het grote aantal, nu in kleur uitgevoerde illustraties.

Het boek is opgebouwd uit vier delen, die elk een tijdvak bestrijken, terwijl daarbinnen steeds de thema's de instelling, de charitatieve taken, het vermogen en de broederschapsleden aan de orde komen. Als

tijdvakken zijn gekozen: 1351-1580, 1581-1794, 1795-1993 en 1980-2019. Dat aan een periode van nog geen veertig jaar, die ook nog eens gedeeltelijk overlapt met de vorige periode, een apart deel van ruim vijftig bladzijden is gewijd, vloeit voort uit het besluit om niet de oorspronkelijke tekst te herschrijven, maar de nieuwe elementen er via een additioneel deel en losse kaderteksten aan toe te voegen. Voor een evenwichtig boek ware het beter geweest het oorspronkelijke boek volledig te herschrijven en de periode 1795-2019 tot een geheel te maken. Ook de nieuwe inzichten die de laatste decennia zijn verkregen op het gebied van de context (stadsgeschiedenis, corporaties, religieuze beleving) zouden dan integraal zijn verwerkt.

Aan de context waarin de Sint Nicolai Broederschap is ontstaan, wordt ruim aandacht besteed. De Nicolaasverering, het fenomeen broederschappen, het bevorderen van het zielenheil als motivatie voor dergelijke stichtingen, de ontwikkeling van de stad Arnhem en de situatie rond de grote pestepidemie in het midden van de veertiende eeuw, de Zwarte Dood, krijgen ruim aandacht. Het stichtingsjaar 1351, net na de eerste golf van de epidemie, is beslist geen toeval. De vestiging van het gasthuis met de Nicolaaskapel, de materiële basis van de stichting en de structuur en de samenstelling van de broederschap komen uitgebreid aan de orde. Het begin van het tweede tijdvak staat in het licht van de Reformatie. Veel religieuze broederschappen wisten de ingrijpende kerkelijke veranderingen aan het einde van de zestiende eeuw niet te overleven. De devotie en de zielenheilgedachte, die het fundament voor de pre-reformatorische broederschappen en gasthuizen hadden gevormd, vielen weg en waar instellingen een katholieke signatuur probeerden te behouden, waren zij in strijd met de nieuwe machtsverhoudingen. Dat de Nicolai Broederschap het wel redde, kwam vooral door haar nuttige functie in het lenigen van sociale noden en aanpassing aan het protestantisme. De leiding door leden van de maatschappelijke elite zorgde voor een verwevenheid met het openbaar bestuur. Het voortbestaan van de Nicolaasverering in de vorm van een kinderfeest, waar de feestdagen van patroonheiligen van andere instellingen wel door gereformeerde druk van de kalender verdwenen, was eveneens gunstig voor de Broederschap. De volgende bestaanscrisis van oude instellingen, de Bataafse Revolutie van 1795, vormt het begin van het derde deel. Daarin wordt beschreven hoe de Broederschap zich in een steeds sneller veranderende maatschappij wist te handhaven en haar aloude taak, het lenigen van sociale noden, steeds een nieuwe inhoud wist te geven. Gedurende de laatste 75 jaar kwam die functie in eerste instantie onder

druk te staan door de uitbouw van de verzorgingsstaat en de groeiende welvaart, maar kreeg na 1980 door de terugtrekkende overheid en het optreden van economische crises juist weer meer betekenis. Zowel de charitatieve taak als het functioneren van de Broederschap zelf worden met veel details getekend, tot aan een inventarisatie van de wijnvoorraad. Uit de laatste hoofdstukken komt een opmerkelijke continuïteit naar voren, met klassieke taakaanduidingen als huismeester, oude gebruiken als het Claesdiner en de sterke vertegenwoordiging van adel en patriciaat onder de nog steeds als 'broeders' aangeduide bestuursleden. Deze casestudy laat de taaiheid zien van instellingen in het maatschappelijke middenveld, dat steeds van zo grote betekenis is geweest in de Nederlandse samenleving.

Het boek is gebaseerd op uitvoerig archief- en literatuuronderzoek. De bronnenlijst getuigt daarvan. Helaas ontbreekt een notenapparaat. Het is een wijdverbreide misvatting dat noten de leesbaarheid nadelig beïnvloeden. Het ontbreken van archief- en literatuurverwijzingen benadelen de bruikbaarheid vooral voor de vakgenoten. En die bruikbaarheid is er wel degelijk. Het nadrukkelijk in de context plaatsen en de rijkdom aan gegevens maken het werk uitermate relevant voor onderzoek naar stedelijke samenlevingen en met name voor dat naar corporatisme en burgerschap vanaf de late middeleeuwen. Historici als Tine de Moor en Maarten Prak hebben het belang van instellingen als gilden en broederschappen voor de ontwikkeling van de West-Europese samenlevingen naar voren gebracht. De rijkdom aan gegevens over de geschiedenis van de Nicolai Broederschap wordt niet alleen in de tekst gedeeld, maar ook in bijlagen en heldere kaarten. De zoektocht naar beeldmateriaal heeft geresulteerd in een aantrekkelijk boek, in de klassieke vormgeving van uitgeverij Verloren. Voor de Broederschap is het prachtig relatiegeschenk, voor Arnhemmers een mooi stuk stadsgeschiedenis en voor de wetenschap een belangrijke casestudy.

Renger E. de Bruin, Universiteit Utrecht